

**LR Administratīvās rajona tiesas
Rīgas tiesu nama
tiesnesei A. Kovaļevskai**
Antonijas iela 6
Rīgā, LV - 1010

Rīga, 2012. gada 5. aprīlī

Nr. 1-20

*Par viedokļa sniegšanu administratīvajā
lietā nr. A420336312*

Cienītā A. Kovaļevskas kundze!

Biedrība „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA” (turpmāk – RC „ZELDA”) ir saņēmusi Jūsu 2012.gada 16.marta vēstuli nr. A03363-12/19/6287, kurā norādāt uz administratīvo lietu Nr. A420336312, kas ierosināta pamatojoties uz biedrības „/Nosaukums/” pieteikumu par līdzaizgādņa iecelšanu G.M. un kaitējuma atlīdzinājumu LVL 80 000 apmērā. Pieteikumā biedrība „/Nosaukums/” ir lūgusi savu atzinumu lietā sniegt RC „ZELDA”. Pamatojoties uz to, kā arī RC „ZELDA” līdzšinējo darbību personu ar garīgiem traucējumiem interešu un tiesību aizsardzībā, norādāt, ka gadījumā, ja RC „ZELDA” vēlētos būt *amicus curia* konkrētajā procesā, sniedzot viedokli par tiesas uzdotajiem jautājumiem, būtu jāizsniedz attiecīgs lūgums.

Izskatot Jūsu atsūtīto vēstuli un tajā uzdotos jautājumus, RC „ZELDA” lūdz Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama tiesnesi uzaicināt RC „ZELDA” kā *amicus curia* administratīvajā procesā Nr. A420336312.

Atbildot uz Jūsu vēstulē uzdotajiem jautājumiem varam sniegt šādu viedokli.

1) Vai rīcībnespējīga persona normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā var tikt uzņemta kādā biedrībā par biedru?

Civillikuma 358. pants paredzēja, ka “garā slimie, kam trūkst visu vai lielākās daļas garīgo spēju, atzīstami par rīcības nespējīgiem un tiesiski nespējīgiem pārstāvēt sevi un pārvaldīt savu mantu un ar to rīkoties, kādēļ pār viņiem iecelama aizgādība”. Tādējādi tika uzskatīts, ka personai tās garīgo traucējumu dēļ trūkst tiesībspējas un rīcībspējas, lai lemtu jebkādos jautājumus par sevi un savu mantu.

Saskaņā ar Biedrību un nodibinājumu likuma 2.panta pirmo daļu „biedrība ir brīvprātīga personu apvienība”. Tādējādi, persona var kļūt par biedrības biedru, paužot savu brīvo gribu saskaņā ar kārtību, kāda noteikta katras konkrētās biedrības statūtos. Rīcībnespējīga persona nevar paust savu brīvo gribu, jo tai tāda nepiemīt. Tā varētu paust savu gribu tikai caur aizgādni, kurš izvērtētu paustās gribas saprātīgumu. Šādā gadījumā aizgādņim būtu jāvērtē biedrībā, lūdzot uzņemt par biedru rīcībnespējīgo personu. Tomēr tas ir pretrunā ar Biedrību un nodibinājumu likuma 2. panta otrajā daļā noteikto – personas tiesībām pašai paust brīvo gribu par dalību biedrībā. Līdz ar to personas tiesības iestāties

biedrībā būtu uzskatāmas par personiskām tiesībām, kuras nevar īstenot trešā persona, kaut arī tā likumiski pārstāv viņas intereses un tiesības.

Tā kā personas tiesības iestāties biedrībā ir uzskatāmas par personiskām tiesībām, kuras var īstenot tikai pati persona, tad rīcībnespējīga persona nevarētu iestāties biedrībā, jo tai saskaņā ar likumu nav brīvās gribas (tāpat kā tiesības laulāties, rakstīt testamentu, piedalīties vēlēšanās, adoptēt bērnus utt.). Savukārt aizgādnieks nevar paust citas personas brīvo gribu. Papildus tam nebūtu skaidrs, kā rīcībnespējīgā persona īstenotu savu dalību biedrībā, jo tai nebūtu tiesības piedalīties nevienā lēmuma pieņemšanā un balsošanā.

Tomēr Latvijas Republikas Satversmes 102. pants paredz, ka “*ikvienam* ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās”. Tāpat starptautiskie dokumenti, kas ir saistoši Latvijai paredz *ikvienas* personas tiesības uz biedrošanās un pulcēšanās brīvību.¹ Jo īpaši ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām² uzsvēr valsts pienākumu nodrošināt, ka *ikvienu* personu ar invaliditāti var baudīt visas cilvēktiesības bez diskriminācijas invaliditātes dēļ (3., 4. panta pirmā daļa, 5. pants), *ikvienai* personai ir tiesības uz pilnīgu un efektīvu līdzdalību un integrāciju sabiedrībā (3. panta c. punkts), konvencijas dalībvalstis apstiprina, ka personām ar invaliditāti *visur* ir tiesības uz viņu tiesībspējas atzīšanu un atzīst, ka personām ar invaliditāti līdzvērtīgi citiem ir *rīcībnespēja visās dzīves jomās* (12. panta pirmā un otrā daļa). Tādējādi starptautiskie cilvēktiesību dokumenti uzsvēr ikviena indivīda biedrošanās brīvību un personai ar invaliditāti, ieskatot personas ar rīcībnespējas ierobežojumiem, ir jānodrošina iespēja īstenot tiesības un brīvības tādā pašā mērā kā personai bez invaliditātes, ja vien nepastāv objektīvi un demokrātiskā sabiedrībā samērīgi iemesli ierobežojumu noteikšanai.

Biedrošanās ir kādas personu grupas apvienošanās noteikta mērķa labā pēc brīvas gribas. Šīs brīvības īstenošana ir nesaraujami saistīta ar personas tiesībām uz vārda, izteiksmes, reliģijas un domu brīvību, kas ir biedrošanās brīvības būtība.³ Apgalvojot, ka rīcībnespējīgai personai nav tiesību iestāties biedrībā, vienlaicīgi tiek uzskatīts, ka tai nav tiesības uz vārda, izteiksmes, reliģijas un domu brīvību. Šāda interpretācija būtu pretrunā ar biedrošanās brīvības būtību. Arī Eiropas Padome savā Darbības plānā, lai veicinātu personu ar invaliditāti tiesības pilnībā piedalīties sabiedrības dzīvē: uzlabojot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti Eiropā 2006.-2015.gadā, norāda, ka personām ar invaliditāti ir jānodrošina līdzvērtīgas iespējas piedalīties sabiedrības dzīvē, ietverot arī tiesības līdzdarboties nevalstiskajās organizācijās.⁴

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 15.panta otro daļu tiesa ievēro šādu ārējo normatīvo aktu hierarhiju:

¹ ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 20.pants, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 22.pants, Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 11. pants

² Latvijas Republika parakstījusi Konvenciju 2008.gada 18.jūlijā un ratificējusi 2010. gada 1. martā.

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1981.gada 13.augusta spriedums lietā *Young, James and Webster v. the United Kingdom*, pieteikums nr. 7601/76 ; 7806/77, 56. – 57.pagrāfs

⁴ Council of Europe Action Plan to promote the rights and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006-2015, 3.1.punkts - <[www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec\(2006\)5%20Disability%20Action%20Plan.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec(2006)5%20Disability%20Action%20Plan.doc)>; Council of Europe Recommendation CM/REC(2011)14 of the Committee of Minister to member states on the participation of persons with disabilities in political and public life, 1.nodaļa par vienlīdzīgām tiesībām un iespējām - <wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1871285&Site=CM>; arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs savā Tematiskajā ziņojumā par personu ar invaliditāti tiesībām uz rīcībnespēju norāda, ka nav pieļaujama nesamērīga un vispārīga cilvēktiesību ierobežošana bez iepriekšējas personas spēju izvērtēšanas. - CommDH/IssuePaper(2012)2, sadaļa 4.2.4. - <wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.Instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2065258&SecMode=1&DocId=1858314&Usage=2>

- 1) Satversme;
- 2) likums;
- 3) Ministru kabineta noteikumi;
- 4) pašvaldību saistošie noteikumi.

Atbilstoši šī paša panta trešajai daļai „starptautisko tiesību normas neatkarīgi no to avota piemēro atbilstoši to vietai ārējo normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhijā. Ja konstatē pretrunu starp starptautisko tiesību normu un tāda paša juridiskā spēka Latvijas tiesību normu, piemēro starptautisko tiesību normu”.

Tādējādi kaut arī no Latvijā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem varētu secināt, ka rīcībnespējīgai personai nav tiesību iestāties biedrībā, tomēr tas būtu pretrunā ar starptautiskajās tiesībās noteiktajiem principiem. Pamatojoties uz to, RC „ZELDA” uzskata, ka rīcībnespējīga persona ir tiesīga kļūt par biedrības biedru pēc savas brīvas izvēles, neatkarīgi no tā, vai pievienošanās biedrībai notikusi pirms vai pēc tam, kad tika atcelts Civillikuma 358. pants.

Papildus vēlamies norādīt, ka Saeimā 2011. gada 15. novembrī tika iesniegti grozījumi Civillikumā, Civilprocesa likumā un Bāriņtiesu likumā. Tajos paredzēts pilnībā mainīt līdz šim pastāvējušo rīcībnespējas institūtu, nosakot, ka personas rīcībnespēju varēs ierobežot tikai daļēji (likumprojekta Nr. 65/Lp11 16. pants). Turklāt personiskās tiesības, t.i., tiesības, kuras var īstenot tikai pats indivīds, ierobežot nevarēs (likumprojekta Nr. 65/Lp11 16. pants). Par personiskām tiesībām tiek uzskatītas, piemēram, tiesības vēlēties, stāties laulībā, adoptēt bērnus, sastādīt testamentu, iestāties biedrībā, izvēlēties dzīvesvietu, izvēlēties medicīnisko aprūpi utt. Tādējādi arī pēc paredzēto grozījumu stāšanās spēkā, nevarēs ierobežot personas tiesības iestāties un darboties biedrībā.

- 2) **Vai no tiesību normām vai tiesību principiem varētu izrietēt bāriņtiesas pienākums iecelt rīcībnespējīgai personai līdzzaizgādni un vai rīcībnespējīgai personai varētu būt subjektīvas tiesības prasīt līdzzaizgādņa iecelšanu? Tādā gadījumā lūdzat minēt, kādos gadījumos bāriņtiesai būtu pienākums iecelt rīcībnespējīgai personai līdzzaizgādni pēc tās lūguma vai savas iniciatīvas.**

Civillikuma 360. pants nosaka, ka gadījumā, ja „tiesa atzīst personu par rīcības nespējīgu gara slimības vai plānprātības dēļ, tā paziņo par to bāriņtiesai, kas pēc vajadzības ieceļ pār garā slimo vienu vai vairākus aizgādņus, kam uzdod viņa mantas pārvaldību un sevišķu gādību par viņa personu”. Tādējādi no šī panta var secināt, ka bāriņtiesa var iecelt rīcībnespējīgai personai vienu vai vairākus aizgādņus, tomēr tas nesniedz skaidrību par to, kādos gadījumos tas būtu iespējams, vai līdzzaizgādņu skaits ir ierobežots un kādi būtu viņu pienākumi.

Saskaņā ar Civillikuma 356.pantu „aizgādņība pār pilngadīgajiem pakļauta attiecīgiem noteikumiem par aizbildnību pār nepilngadīgajiem, ciktāl šie noteikumi nerunā pretim sekojošiem”. Ņemot vērā to, ka attiecībā uz rīcībnespējīgām personām nav paredzēts sīkaks līdzzaizgādņu iecelšanas un darbības regulējums, būtu jāpiemēro attiecīgie Civillikuma panti par līdzzaizbildņu iecelšanu un darbību.

Civillikuma 316.pants paredz, ka „katras aizbildnības pārvaldībai ieceļams viens aizbildnis. Sevišķi grūtām un sarežģītām aizbildnībām var iecelt arī vairākus aizbildņus, tomēr ne vairāk par trijiem”. Savukārt Civillikuma 327.panta pirmā daļa nosaka, ka gadījumā, “ja iecelti vairāki aizbildņi, viņi var prasīt, lai attiecīgā bāriņtiesa sadala starp viņiem aizbildnības pienākumus”. Līdz ar to var secināt, ka pārsvarā gadījumos katrai rīcībnespējīgai personai būtu jābūt vienam aizgādņim. Tomēr “sevišķi grūtas un sarežģītas” aizgādņības gadījumā personai var iecelt vairākus aizgādņus, bet ne vairāk par trim. Ieceļot līdzzaizgādņus, bāriņtiesas pienākums ir viņu starpā sadalīt pienākumus. Ne Civillikums, ne

Bāriņtiesu likums nesniedz skaidrību par to vai šajā procesā būtu uzklaušāms rīcībnespējīgās personas viedoklis, kā arī, kas būtu uzskatāma par „sevišķi grūtu un sarežģītu” aizbildnību vai aizgādību, tādējādi dodot bāriņtiesai samērā plašu rīcības brīvību.

Saskaņā ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. panta ceturto daļu dalībvalstīm ir jānodrošina, ka „[...] veicot ar rīcībnespējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle [...]”. Ar rīcībnespējas īstenošanas pasākumiem būtu jāsaprot ne tikai rīcībnespējas atņemšanas process, bet arī ikviens jautājums, kas saistīts ar rīcībnespējīgās personas tiesību un interešu aizsardzību, tajā skaitā arī aizgādņu un līdzgādņu iecelšanu vai atcelšanu. Tādējādi ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām izpratnē ir svarīgi ņemt vērā arī rīcībnespējīgās personas viedokli, skatot jautājumus, kas saistīti ar viņu tiesību un interešu aizsardzību.

Būtiskas grūtības sagādā noskaidrot Civillikumā lietotā termina „sevišķi grūts un sarežģīts” saturu. Ne Civillikums, ne Bāriņtiesu likums, ne arī kāds cits ārējais normatīvais akts nesniedz informāciju par kritērijiem, kādiem būtu jāizpildās, lai aizgādību varētu uzskatīt par „sevišķi grūtu un sarežģītu”. Tāpat nevienā no normatīvajiem aktiem nav dots pilnvarojums Ministru kabinetam vai attiecīgajai pašvaldībai izdot iekšējus normatīvos aktus par šādu kritēriju sīkāku izstrādi. Tādēļ līdzgādņa iecelšanas nepieciešamība ir atkarīga tikai un vienīgi no katrā konkrētā bāriņtiesā esošas interpretācijas par to, kādas aizgādības uzskatāmas par „sevišķi grūtām un sarežģītām”. Šādā veidā pati rīcībnespējīgā persona un tās aizgādnis nevar izvērtēt, vai viņu gadījumā būtu nepieciešams līdzgādnis vai nē. Tādējādi rīcībnespējīgai personai, kaut arī faktiski ir tiesības prasīt līdzgādņa iecelšanu, tomēr šādas tiesības nevar tikt efektīvi īstenotas kritēriju trūkuma dēļ.

Arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos nav noteikti specifiski kritēriji līdzgādņu iecelšanai, tomēr ir norādīts uz nepieciešamību rīcībnespējīgās personas tiesību un interešu aizsardzības īstenošanā ņemt vērā pašas rīcībnespējīgās personas viedokli, kā arī nodrošināt, ka institūcija, kura izskata rīcībnespējīgās personas iesniegumus un sūdzības, ir kompetenta, objektīva un neatkarīga.

Līdz ar to nav iespējams sniegt atbildi uz Jūsu uzdoto jautājumu par to, tieši kādos gadījumos bāriņtiesai būtu pienākums iecelt rīcībnespējīgai personai līdzgādni pēc tās lūguma vai savas iniciatīvas.

3) Kāda nozīme lietā būtu piešķirama rīcībnespējīgā G. M. viedoklim un kā tiesai būtu jāvērtē viņa viedoklis, izskatot lietu pēc būtības? Tāpat lūdzat norādīt, kāda nozīme lietā būtu esošā aizgādņa viedoklim par līdzgādņa iecelšanu.

Kā minēts iepriekš, saskaņā ar Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem rīcībnespējīga persona var paust savu gribu tikai caur aizgādni. Tomēr šāda interpretācija ir pretrunā ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12.panta ceturto daļu. Saskaņā ar to dalībvalstīm jānodrošina, ka „[...] veicot ar rīcībnespējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle [...]”.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos spriedumos ir vairākkārt norādījusi, ka, lemjot jautājumus par personas rīcībnespēju, ir piemērojamas visas Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmajā daļā ietvertās garantijas.⁵ Tiesai tajā skaitā būtu jānodrošina,

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999.gada 5.jūlija spriedums lietā *Matter v. Slovenia*, pieteikums nr. 31534/96, 51.paragrāfs - <cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Matter&sessionId=90782660&skin=hudoc-en>; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 27.marta spriedums lietā *Shtukaturov v. Russia*, pieteikums nr.

ka persona var piedalīties procesā (t.i. jāuzaicina uz tiesas sēdi), tai ir tiesības brīvi izvēlēties savu pārstāvi un tiesai ir pienākums uz klausīt personas viedokli. Kaut arī visas iepriekš minētās Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietas attiecas uz jautājuma izskatīšanu par rīcībspējas atņemšanu, tomēr šie paši principi būtu piemērojami arī izskatot lietu par līdzzaigādņa iecelšanas nepieciešamību, jo šis jautājums ir tieši saistīts ar to, cik efektīvi tiks aizsargātas personas intereses un tiesības.

Papildus tam vēlamies vērst Jūsu uzmanību uz ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12.panta pirmo un otro daļu, kas paredz, ka personām ar invaliditāti (tajā skaitā arī ar garīgiem traucējumiem) ir jābūt tiesībām īstenot savu tiesībspēju un rīcībspēju vienlīdzīgi ar citiem. Tādējādi, izskatot jautājumu par līdzzaigādņa iecelšanu, kaut arī rīcībnespējīgās personas aizgādņa viedokļa uz klausīšana ir nepieciešama, tomēr tam nevar piešķirt lielāku nozīmīgumu vai svarīgumu, nekā pašas rīcībnespējīgās personas viedoklim. Pretējā gadījumā rīcībnespējīgai personai tiktu liegtas tiesības uz efektīvu savu interešu un tiesību aizsardzību.

Ar cieņu

RC „ZELDA” direktore

Ieva Leimane – Veldmeijere

A.Mazapša
T. 67442828